

УДК 811.161.2

Л.В. ХАРЧУК

*кандидат філологічних наук,
старший викладач катедри української мови
Національного університету «Львівська політехніка»*

МОВНА ГАРМОНІЯ ЗВУКОВОЇ УПОРЯДКОВАНOSTИ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

**Рецензія на монографію: Куньч З.Й., Наконечна Г.В., Ментинська І.Б.
Позиційне чергування у/в як елемент милозвучності: норма і практи-
ка. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2021. 216 с.**

Загальновідомо, що українська мова є чи не наймилозвучнішою серед усіх слов'янських мов, а мовна гармонія її звукової упорядкованості відіграє надзвичайно важливу роль. Суть мовленнєвої милозвучності полягає насамперед у збалансованій рівновазі вокалізму та консонантизму. На рівні загальнонаціональної мови, особливо фольклору, цього балансу досягають інтуїтивно, стихійно. Коли ж мовознавці взялися до встановлення певних законів чергування голосних/приголосних, аби мовець міг свідомо створювати милозвучні (доброзвучні) тексти, то з'ясувалося, що просте, механічне чергування «не працює»: текст, написаний за встановленими нормами, часто виходить евфонійно гіршим, ніж написаний інтуїтивно. Виходить, що існують ще якісь чинники, що впливають на вибір прийменників/префіксів **у/в**, аби текст «читався» доброзвучно й плавно.

В сучасному українському мовознавстві питання дотримання чинних правописних правил щодо позиційного чергування голосних та приголосних **у/в** з метою досягнення

милозвучності української мови набуває все більшої актуальності. Милозвучність (евфонія) – це одна з найважливіших рис української мови, а фонетичне (живе) чергування голосних з приголосними – яскрава характерна особливість звукової системи нашої мови.

Позаяк реальна мовна практика, а також приклади з наукових текстів та з творів класиків художньої літератури демонструють численні випадки вживання **у/в** із порушенням сучасної нормативності, важливо з'ясувати роль у досягненні милозвучності мовлення індивідуально-авторських чинників, які можуть призводити до недотримання цих норм.

Отож проблематика монографії «Позиційне чергування **у/в** як елемент милозвучності: норма і практика» (автори: З.Й. Куньч, Г.В. Наконечна, І.Б. Ментинська) є, безумовно, вкрай актуальною.

Автори рецензованої монографії залучили низку наукових й навчально-методичних праць різних періодів минулого століття й сучасних, адже саме науково-навчальні видання можна вважати найбільш відповідними до правописних постулатів. Наукова новизна і цінність наукової розвідки полягає в опрацюванні більш ніж 4,5 тисяч прикладів чергування **у/в** (евфонем), що, зрозуміло, дає об'єктивну картину для з'ясування основних тенденцій унормування правил позиційного чергування голосних і приголосних.

З'ясовано, що хоча в основному нормативному документі сучасної української літературної мови чітко й категорично сформульовано позиційні ситуації використання прийменників чи префіксів **у** та **в**, а на початку минулого століття таких однозначних постулатів не було запропоновано, автори взятих до аналізу науково-навчальних видань застосовують позиційні зміни цілком довільно. Отож у рецензованій монографії чітко сформульовано теоретичне обґрунтування причин недотримання чинних правил правопису та з'ясовано основні тенденції усталення правил позиційного чергування букв на позначення голосних і приголосних.

Цінним і пізнавальним є показ вживання **у/в** в діахронії, себто в історичній послідовності розвитку досліджуваного мовного явища. Це відбито на структурі монографії: кожен розділ актуалізує певний період аналізованої теми й побудований на порівнянні матеріалів з різних джерел.

Так, у першому розділі «Нормалізаційні тенденції щодо правил позиційного чергування **у/в** на початку ХХ століття» на підставі детального дослідження двох навчально-наукових видань цього періоду («Органічна хемія» Івана Горбачевського (Прага, 1924 р.) та «Підручника хемії» Б.А. Павлова та В.К. Семенченка (Харків, 1937 р.)) докладно проаналізовано спільні та відмінні риси цих книг щодо відповідності чергування **у/в** нормам сучасного українського правопису. Із застосуванням методики суцільного вибирання евфонем і статистичного опрацювання мовного матеріалу дослідниці виявили всі позиції чергування **у/в** на 50-х сторінках досліджуваних праць; визначили відповідність виявлених прикладів чинним нормам; покласифікували помилкові моделі, що дало змогу виокремити шість моделей евфонем; з'ясували частку раціонального та інтуїтивного в понятті «милозвучність» [Куньч, 2021, с. 14–41].

У другому розділі монографії здійснено порівняльний аналіз дотримання норм позиційного чергування **у/в** у навчальних посібниках 60-х років ХХ ст. «Технічне моделювання» (Харкун М.Л., Чалевський Д.Є., Київ, 1969 р.); «Довідник з елементарної математики. Геометрія, тригонометрія, векторна алгебра» (під ред. члена-кор. АН УРСР П.Ф. Фільчанова, Київ, 1967 р.) та в сучасній навчальній літературі (Мальська М.П., Антонюк Н.В. та ін. «Країнознавство: теорія та практика», Київ, 2012 р.). Зокрема із зазначених джерел здійснено суцільне вибирання всіх наявних прикладів уживання прийменників або префіксів **у/в** та оцінено їхню нормативність; з використанням статистичних методів проаналізовано співвідношення нормативних і помилкових вживань; з метою виявлення спільних і відмінних рис зіставлено дані з обох періодів; з'ясовано можливі підстави для випадків ненормативного вживання евфонем, спостережено закономірності, які, на думку авторів, сприяли їхній появі в процесі вибору в певних позиціях голосного чи приголосного; з'ясовано роль суб'єктивних чинників, а також сформульовано та подано цінні рекомендації для вдосконалення правил позиційного чергування **у/в** [Куньч, 2021, с. 42–71].

Об'єктами дослідження третього розділу «Реалізація милозвучності (чергування **у/в**) в українськомовних наукових текстах, виданих в Україні та за кордоном у 70-80-ті роки ХХ століття» слугували «Енциклопедія кібернетики» 1973 р. видання за редакцією академіка В. Глушкова, що, на думку дослідниць, є відомим і вдалим взірцем українськомовного наукового тексту радянського періоду, та праця Олександри Вишневської «Походження тваринного світу», що вийшла друком 1985 р. за межами України – у Мюнхені. Методом суцільного вибирання на 55-х сторінках вищезгаданих видань, автори проаналізували 1551 випадок уживань евфонем, що дало змогу зробити ґрунтовні висновки щодо дотримання/недотримання чинних норм у виданнях досліджуваного в розділі періоду [Куньч, 2021, с. 72-101].

У розділі «Проблема дотримання норм позиційного чергування **у/в** у сучасних наукових статтях» здійснено порівняльний аналіз прикладів евфемізмів з наукових праць гуманітарного й технічного профілів. В основі вибору матеріалів для дослідження, висвітленого в цьому розділі, на думку авторів, «лежала гіпотеза, що науковий дискурс може по-різному реагувати на потребу дотримання правил милозвучності залежно від фахового спрямування: припускаємо, що представники гуманітарної сфери могли би більш ретельно ставитися до нормативності мови, отож і частотність помилкових уживань у їхніх наукових працях мала б бути меншою» [Куньч, 2021, с. 104].

На матеріалі наукових статей, опублікованих у Гуманітарному віснику Запорізької державної інженерної академії (2019, № 77), а також на матеріалі збірки наукових статей з електроніки, опублікованих у Віснику Національного університету «Львівська політехніка» 2007 року (число 592) автори виокремили всі позиції чергування **у/в**, дослідили науковий дискурс на предмет наявності помилкових уживань, визначивши відповідність виявлених прикладів чинним нормам милозвучності, що дало змогу здійснити статистичне опрацювання та класифікацію помилкових моделей у їх зіставленні з нормативними [Куньч, 2021, с. 102–131].

Загалом у рецензованій роботі автори опрацювали 4555 позицій чергування **у/в**: у першому розділі опрацьовано 773 евфонемі, у другому – 1193, у третьому – 1551 і в четвертому – 1038. Особливо цікавими та яскравими в рецензованій праці є, на наш погляд, численні діаграми, які вдало онаочнюють статистичні матеріали. Цінними є й 6 додатків монографії, в яких автори подають ілюстративно насичений фактичний матеріал досліджуваної теми. Важливим і переконливим є висновок авторів рецензованої монографії, що для досягнення милозвучності слід зважати не лише на візуальні збіги голосних та приголосних, а й на стильові особливості тексту, темп мовлення, ритмомелодику фрази тощо. Можна ствердно наголосити, що автори рецензованої роботи значно поповнили науковий дискурс новими ґрунтовними спостереженнями та висновками, розробили загальну методику описування цього явища, а також ввели до наукового обігу новий ілюстративний матеріал.

Авторки монографії – З. Куньч, Г. Наконечна та І. Ментинська – скрупульозно проаналізували різні позиції збігів голосних та приголосних та врешті-решт виявили надмірний формалізм у правописних правилах щодо збігів приголосних (інколи голосних), констатували численні випадки відступів від норми в позиційному вживанні **у/в** у навчально-наукових текстах. У праці доведено, що сучасний мовець на власний розсуд додає до мовної гармонії мелодику конкретної фрази, інтонаційні павзи та власні мовні звички. Можна стверджувати, що результати цього дослідження не лише сприятимуть усуненню штучності у вживанні прийменників-префіксів **у/в**, а й стануть дієвим помічником для творців наукового, публіцистичного, художнього тексту, укладачів підручників та посібників.

Отже, з огляду на актуальність теми дослідження, обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій, переконливі теоретичні узагальнення, оригінальність та опрацювання великого масиву фактичного матеріалу, глибоко і всебічно вивченого й осмисленого, монографія «Позиційне чергування **у/в** як елемент милозвучності: норма і практика», безумовно, матиме значну наукову й практичну вагу в сучасному українському мовознавстві.

Радимо обов'язково скористатися цим дослідженням науковцям, освітянам, просвітянам, студентам, літературним редакторам і взагалі всім поціновувачам українського Слова.

Список використаної літератури

Куньч, З.Й., Наконечна, Г.В., Ментинська, І.Б. (2021). *Позиційне чергування у/в як елемент милозвучності: норма і практика: монографія*. Львів: Видавництво Львівської політехніки.

References

Kunch, Z.J., Nakonechna, G.V., Mentynska, I.B. (2021). *Pozycyjne cherguvannja u/v jak element mylozvuchnosti: norma i praktyka* [Positional alternation in (y) / in (v) as an element of melodiousness: norm and practice]. Lviv, Publishing House of Lviv Polytechnic National University 216 p.

Одержано 12.01.2022.